

USTAMA ISHLAB CHIQRISH XARAJATLARINI TAQSIMLASHNING MAQSADI, ASOSIY MEZONLARI VA YONDASHUVLARI

Xudaynazarova Dilnoza G‘afurovna

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti

“Buxgalteriya hisobi” kafedrası katta o‘qituvchisi

Fayziyev Aziz Samarqand iqtisodiyot va servis instituti
talabasi

Annotatsiya: Maqolada ustama ishlab chiqarish xarajatlarini taqsimlash jarayonining iqtisodiy mazmuni, uning asosiy maqsadi hamda taqsimotda qo‘llaniladigan mezon va yondashuvlar yoritilgan. Ishlab chiqarish jarayonida bevosita mahsulotga bog‘lanmagan, biroq umumiy ishlab chiqarish faoliyatini ta‘minlovchi xarajatlarni adolatli taqsimlash korxonaning moliyaviy natijalariga bevosita ta‘sir ko‘rsatadi. Shuningdek, maqolada ustama xarajatlarni aniq va oqilona taqsimlashda qo‘llaniladigan zamonaviy usullar, avtomatlashtirilgan tizimlar imkoniyatlari va xalqaro amaliyotdagi yondashuvlar tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: Ustama xarajatlar, taqsimlash mezonlari, ishlab chiqarish hisobi, tannarx, boshqaruv hisobi, xarajatlar obyekti, resurslardan foydalanish, normativ koeffitsiyent, faoliyatga asoslangan hisob.

THE PURPOSE, MAIN CRITERIA, AND APPROACHES OF ALLOCATING OVERHEAD PRODUCTION COSTS

Khudaynazarova Dilnoza G‘afurovna

Senior Lecturer, Department of “Accounting”,

Samarkand Institute of Economics and Service

Fayziyev Aziz

Student, Samarkand Institute of Economics and Service

ANNOTATION: This article explores the economic essence of allocating overhead production costs, its primary objectives, and the criteria and approaches used in the allocation process. In production activities, expenses that are not directly linked to a specific product but ensure overall operational performance must be distributed fairly, as they directly influence the financial results of the enterprise. The article also examines modern methods used for accurate and rational allocation of overhead costs, the capabilities of automated systems, and international approaches in this field.

KEY WORDS: Overhead costs, allocation criteria, production accounting, cost price, management accounting, cost object, resource utilization, standard coefficient, activity-based costing.

Kirish: Ishlab chiqarish jarayonida xarajatlarni to'g'ri hisobga olish va ularni mahsulot tannarxiga asosli taqsimlash buxgalteriya hisobi va boshqaruv hisobi tizimining eng muhim bo'g'inidir. Bevosita material va mehnat xarajatlari ma'lum buyurtma yoki mahsulotga aniq bog'lanadi. Biroq ishlab chiqarish binosini yoritish, jihozlarni ta'mirlash, boshqaruv xodimlari ish haqi kabi xarajatlarni to'g'ridan to'g'ri aniqlash qiyin. Ana shunday xarajatlar **ustama (umumishlab chiqarish) xarajatlar** deb yuritiladi. Ularning asosiy xususiyati — bu xarajatlar **ko'p turdagi mahsulotlar yoki buyurtmalar bilan bog'liq bo'lishi** va ularni umumiy mezon asosida taqsimlash zaruratidir. Shu sababli, ustama xarajatlarni to'g'ri taqsimlash korxonaning mahsulot tannarxini aniqlash, foydalilik darajasini baholash va boshqaruv qarorlarini asoslashda hal qiluvchi ahamiyatga ega.

1. Ustama xarajatlarni taqsimlashning maqsadi

Ustama ishlab chiqarish xarajatlarini taqsimlashdan ko'zlangan asosiy maqsad — har bir mahsulot, xizmat yoki buyurtmaga **ularga to'g'ri keladigan ulushdagi umumiy xarajatlarni adolatli biriktirishdir.**

Bu orqali:

- mahsulotning **haqiqiy tannarxi** aniqlanadi;
- **narx siyosati** asoslanadi;
- **resurslardan foydalanish samaradorligi** baholanadi;
- **boshqaruv qarorlari** (rentabellik, ishlab chiqarish hajmini rejalashtirish va h.k.) uchun ishonchli axborot shakllanadi.

Ustama xarajatlarni taqsimlashning asosiy mezonlari

1-jadval

T/r	Taqsimot mezonlari	Qo'llanilish sohasi
-----	--------------------	---------------------

1	Ishchilarning mehnat haqi summasi	Mehnat sarfi ustun bo'lgan ishlab chiqarishlarda
2	Ishlab chiqarish vaqt soati	Mexanizatsiya darajasi yuqori bo'lgan korxonalarda
3	Asosiy materiallar qiymati	Material sarfi ko'p bo'lgan tarmoqlarda
4	Ishlab chiqarish maydoni	Energiya, yoritish, bino xarajatlarini taqsimlashda
5	Mashina-soat (uskunalar ishlash vaqti)	Avtomatlashtirilgan ishlab chiqarishlarda
6	Tayyor mahsulot hajmi yoki soni	Ommaviy ishlab chiqarish tarmoqlarida

Mezon tanlovi korxonaning ishlab chiqarish turi, texnologiyasi va xarajatlarning tuzilmasiga qarab belgilanadi.

3. Ustama xarajatlarni taqsilash yondashuvlari

3.1. An'anaviy yondashuv

Bu usulda ustama xarajatlar oldindan belgilangan normativ stavka asosida taqsimlanadi.

Masalan:

Taqsimlash stavkasi = (Umumishlab chiqarish xarajatlari / Mehnat haqi summasi) × 100%.

Ushbu stavka keyinchalik har bir buyurtma yoki mahsulotga nisbatan qo'llanadi. Bu yondashuv sodda, ammo aniqligi past bo'lishi mumkin.

3.2. Faoliyatga asoslangan hisob (ABC – Activity-Based Costing)

Bu zamonaviy yondashuvda xarajatlar **faoliyat turlari** orqali taqsimlanadi. Ya'ni ustama xarajatlar to'g'ridan to'g'ri mahsulotga emas, balki uni ishlab chiqarish

jarayonidagi faoliyatlarga biriktiriladi. Keyin esa bu faoliyatlarning har biri tegishli mahsulotlarga taqsimlanadi. Natijada:

- tannarx aniqligi oshadi,
- keraksiz xarajatlar aniqlanadi,
- samarali boshqaruv qarorlarini qabul qilish osonlashadi.

3.3. Normativ koeffitsiyentlar asosida yondashuv

Bu usulda korxona o'zining ishlab chiqarish quvvatidan kelib chiqib, normativ koeffitsiyentlarni belgilaydi. Har bir mahsulot turi uchun oldindan hisoblangan koeffitsiyent asosida ustama xarajatlar taqsimlanadi.

3.4. Avtomatlashtirilgan hisob yondashuvi

Zamonaviy korxonalarda "1C: Buxgalteriya", "SAP", "Oracle Financials" kabi tizimlar yordamida ustama xarajatlarni avtomatik tarzda taqsimlash yo'lga qo'yilgan.

Bu yondashuv inson omilini kamaytiradi, aniqlikni oshiradi va tezkor tahlil imkonini beradi.

4. Taqsimlash natijalarining tahliliy ahamiyati

Ustama xarajatlarning to'g'ri taqsimlanishi quyidagi imkoniyatlarni yaratadi:

- Mahsulot tannarxining o'sish yoki kamayish sabablarini aniqlash;
- Resurslardan foydalanish samaradorligini baholash;
- Ishlab chiqarishdagi isrofgarchilik va ortiqcha xarajatlarni aniqlash;
- Narx belgilash va rentabellikni tahlil qilishda asosli ma'lumot taqdim etish.

Aksincha, noto'g'ri taqsimlangan ustama xarajatlar mahsulot tannarxini buzib ko'rsatadi, foydani noto'g'ri hisoblashga va noto'g'ri boshqaruv qarorlariga olib keladi.

Xulosa: Ustama ishlab chiqarish xarajatlarini taqsimlash buxgalteriya hisobining eng muhim, ammo murakkab yo'nalishlaridan biridir. To'g'ri tanlangan taqsimot mezonlari va zamonaviy yondashuvlar korxonada:

- mahsulot tannarxini adolatli shakllantirishni,
- moliyaviy natijalarni ishonchli aniqlashni,
- boshqaruv qarorlarini asoslashni ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. G'ulomov S.S., Abdukarimov A.M. - Buxgalteriya hisobi - Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2021. - 45-52 betlar.
2. Pardayev AX, Pardayeva ZA - Boshqaruv hisobi - Toshkent: Fan va texnologiya, 2014. - 98-105 betlar.
3. Sokolov Y. V. - Buxgalteriya hisobining nazariy asoslari - Moskva: Finansi i statistika, 2018. - 128-135 betlar.
4. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi 1999 yil 5 fevral qarori bilan tuzilma — Mahsulot (ish, xizmatlar) ishlab chiqarish va ishlab chiqarish mahsuloti tarkibi hamda tarkibini tartibga solish tartibi to'g'risida Nizom. - 3-4-bandlar.
5. O'zbekiston Respublikasi Buxgalteriya hisob milliy standarti (BHMS) No 1 - Hisob yuritish siyosati va hisoboti. — Adliya vazirligida 1998 yil 14 avgustda 474-son bilan ro'j jamoa olingan. — 3-6-bandlar.
6. Shodiyevich R. S., Shodiyevich R. S., Berdiquil o'g'li U. S. ACCOUNTING ISSUES IN THE DIGITAL ECONOMY //CENTRAL ASIAN JOURNAL OF MATHEMATICAL THEORY AND COMPUTER SCIENCES. – 2023. – T. 4. – №. 6. – C. 80-84.
7. Ulugbekovich K. D. et al. Trends of Fast Development of the Service Sector in Uzbekistan //Gospodarka i Innowacje. – 2023. – T. 35. – C. 554-563.

8. Муҳаммадиев Заррух Умарович, Боронов Бобур Фарходович, and Абдурасулов Жамшидбек Аҳмад Ўғли. "Корхоналарда модернизациялаш жараёнлари ҳисобининг ҳозирги ҳолати: муаммолари ва ечимлари" Илм-фан ва инновацион ривожланиш / Наука и инновационное развитие, vol. 4, no. 6, 2021, pp. 11-21. doi:10.36522/2181-9637-2021-6-2
9. Мусаев, Х. Н., Боронов, Б. Ф., & Абдурасулов, Ж. А. (2020). ВОПРОСЫ РЕГУЛИРОВАНИЯ АУДИТА ГОТОВОЙ ПРОДУКЦИИ ПО МЕЖДУНАРОДНЫМ СТАНДАРТАМ. In *Державинские чтения* (pp. 72-76).